

Archivní fondy KSČ

Vymezení archivních fondů stranických orgánů vychází z organizační struktury KSČ, jež se od roku 1921 opírala o okraje a neměla tedy oporu v územním členění státu. V tomto směru došlo k podstatné změně v roce 1949 po zavedení krajů jako územně správních celků, s nimiž byla v souladu také organizační struktura KSČ, která tím dostala větší možnost ovlivňovat nejrůznější úseky života státu po únorovém převratu.

Předělem v časovém vymezení archivních fondů KSČ je rok 1945, kdy se KSČ stala součástí Národní fronty, která byla základnou pro uchopení moci v roce 1948. Jelikož struktura stranických organizací v předválečném období a zejména v době okupace byla odlišná a spočívala na jiném základě, budou archiválie vzniklé z činnosti orgánů KSČ v letech 1921 až 1945 tvořit samostatné archivní fondy. Výjimkou budou případy, kdy stranické dokumenty tvoří ucelenou souvislou řadu. Mezníkem nebude rok 1948, neboť stranické orgány po něm nezměnily podstatným způsobem působnost.

Stanovy KSČ odrážejí její politické a z ní vycházející organizační členění. Vrcholným orgánem byl sjezd strany, na nižším stupni to byly krajské konference, okresní konference a schůze základních organizací. Tomuto členění odpovídala i organizační struktura stranických složek - stranické výbory. Byly jimi ústřední výbor, krajské, okresní a městské výbory, dále výbory v podnicích, dalších institucích a organizacích. Zvláštní postavení měly stranické organizace v bezpečnostních a armádních složkách. Toto rozvrstvení stranických orgánů je rovněž základem pro skladbu archivních fondů KSČ, které odrazí ve vnitřní struktuře činnost jednotlivých původců. Volené orgány usneseními a opatřeními přijatými na konferencích, v plénu stranických organizací či předsednictva (od 1. ledna 1953 byra) a komisích tvořily rozhodující složky, stranický aparát byl pak složkou výkonnou, kontrolující provádění úkolů přijatých volenými orgány. Toto rozdělení činnosti bylo však do značné míry formální a v praxi se stále více projevoval vliv aparátu, zejména tajemníků. Přesto však při pořádání archiválií bude třeba počítat s jejich rozdělením.

Směrnice pro skartaci (vyřazování) písemností krajských a okresních a základních organizací KSČ z roku 1967 rozlišují kopie zápisů pléna a předsednictev okresního výboru zasláné k informaci krajskému výboru, které měly být po předání celých ročníků originálů k trvalému uložení do krajského archivu z okresních výborů vyřazeny. Po uplynutí tří let tedy originály neměly být ve spisovných okresních výborů ale měly být ukládány odděleně v krajských archivech podle určitého ukládacího systému, který však nevycházel z původních spisových plánů a byl tedy systémem umělým, ukládání archiválií namnoze nevyhovujícím a značně nepřehledným.

Na základě § 3 ústavního zákona ze dne 16. listopadu 1990 č. 496, o navrácení majetku Komunistické strany Československa lidu České a Slovenské federativní republiky, převzaly státní archivy archiválie bývalých stranických orgánů. Poté bylo možno přistoupit k jejich delimitaci podle struktury uložení archivních souborů ve státních okresních archivech. Přestože podle stranických směrnic nepodléhaly dokumenty volených orgánů skartaci a originály měly být z okresních výborů předány do krajských archivů, zůstaly v mnoha případech i na okresních výborech, takže se dochovaly duplicitně. Při inventarizaci proto nastává úkol porovnat tyto celky, stanovit, který má hodnotu originálu, a posoudit jejich úplnost i ve vztahu k přílohám a doplňujícím materiálu. Zároveň bude nutno rozlišit tyto zápisy od těch, které byly krajskému výboru zasílány na vědomí, případně jako podklad pro další jednání.

Mnohem nepřehlednější situace byla při ukládání dokumentů nižších stranických organizací. Základní organizace měly předávat některé dokumenty okresnímu výboru. Z těchto „archivů přechodného uložení“ měly být rovněž předány do krajských archivů, kde obvykle dostaly fondové označení a často uspořádány podle systému, který neměl členění odpovídající charakteru archiválií. I v těchto případech bude nutno zvážit, zda archiválie mohou tvořit samostatné archivní fondy, nebo jsou součástí archivních fondů uložených ve státních archivech, archivech měst, v akreditovaných specializovaných nebo soukromých archivech. Z tohoto hlediska bude delimitace značně obtížná.

Po vyřešení fondového rozčlenění je nutno zvážit, zda bude účelné ponechat uspořádání archiválií krajského výboru. Vzhledem k nedokonalosti ukládacích schémat, která nadto byla mnohde narušena ztrátami a vyčleněním archivních souborů, bude je většinou možno použít jen pro dílčí části archivních souborů. Pokud se však zachovaly celky uspořádané podle těchto schémat, jsou podle nich označeny, případně i pročíslvány, bude možné toto uspořádání zachovat i při moderním zpracování a

případné nedostatky odstranit v nové archivní pomůcce, např. pomocí rejstříků. Doporučuje se, aby tato pořádací schémata byla využita zejména tehdy, vycházejí-li z organizačního principu s označením hlavních skupin a podskupin, které mohou být základem pro stanovení inventárních jednotek.

Vzhledem k torzovitosti archiválií stranických organizací bude velmi obtížné určit jednotlivá manipulační období, která by se opírala o organizační strukturu práce stranického aparátu. Platí to zejména o základních organizacích, které neměly obvykle ustálený ukládací pořádek. U krajských výborů a z části i u okresních a městských výborů byly do roku 1948 rozhodujícími články jejich činnosti komise, které se různým způsobem přetvářely a po tomto roce se změnily v oddělení, některé méně významné v jejich referáty. Z komisí se pak staly orgány pro zajišťování konkrétních úkolů; nemohou tedy být nosnými články pro uspořádání archivního fondu. U vyšších stranických orgánů byla činnost zajišťována odděleními, členěnými na odbory či jiné útvary. Postupující byrokratizace na počátku padesátých let minulého století vedla k zániku funkce předsedy a k přesunu jeho pravomocí na vedoucího tajemníka a k rozšíření počtu tajemníků, do jejichž působnosti byla rozdělena jednotlivá oddělení.

Hovořit o rekonstrukci ukládání dokumentů podle původního organizačního členění stranického aparátu je dosti problematické. Dochovaly se většinou jen dílčí celky bez bližšího označení, z čehož lze vyvodit, že spisový plán buď neexistoval, nebo nebyl dodržován. Svědčí o tom i některé pokusy o uspořádání dokumentů v bývalých krajských stranických archivech. Soubory tvoří skupiny dokumentů, které nevycházejí z původní spisové manipulace, jsou značně nevyvážené a nevytváří organické celky. Někdy však je možno využít původní spisové uspořádání, které vycházelo z organizační struktury původce. Bude možno využít členění podle jednotlivých oddělení, čímž bude možno zajistit i věcné dělení fondu, vycházející z jejich působnosti. Z tohoto principu může vycházet i tvorba inventárních jednotek. Často však bude nutné dokumenty scelit podle jejich povahy, vypovídací hodnoty a zvolit odpovídající regist. Problematické bude využít dělení podle komisí, neboť archiválie vzniklé z jejich činnosti si vyžádají bližší určení podrobněji stanovenými inventárními jednotkami, neboť jejich činnost v rámci celkového zaměření nebývá blíže specifikována tak, aby mohla být základem pro tvorbu inventárních jednotek.

Při inventarizaci bude nutno vyčlenit jako samostatné celky zápisy z jednání volených orgánů stranických organizací, z nichž bude pak vycházet další členění archivního fondu. Budou to zápisy z konferencí, zápisy z plenárních zasedání, zápisy z jednání předsednictev a další celky podle úrovně stranické organizace. Inventární jednotkou u zápisů z konferencí bude každá konference, u ostatních zápisů jednotlivé ročníky, pokud nebude zvláštní důvod pro stanovení jiných období (např. podle volebních období, jsou-li zápisy řazeny a tak i očíslovány či jinak značeny podle původní evidence).

Zvláštní část inventárního seznamu budou tvořit archiválie vedoucího tajemníka či jiného vedoucího činitele stranického aparátu, přestože podstatná část archiválií je uložena u útvarů, které jednotlivé záležitosti vyřizovaly podle svých působností nebo z jeho pověření. I v těchto případech musí být aplikována zásada, že bude nadřazeno věcné hledisko, které bude rozhodující při tvorbě inventární jednotky, jež musí být řazena v souladu se skladbou archivního fondu. Vzhledem ke zvláštnímu postavení revizní komise bude třeba věnovat mimořádnou pozornost archiváliím vzniklým z její činnosti a využít i původní pomůcky, někdy i kartotéky disciplinárních řízení apod.

Řádné zpřístupnění archivních fondů, jejichž původci byly stranické organizace, proto závisí na správném využití postupů vycházejících z pochopení a zhodnocení vazeb mezi dochovanými archiváliemi.